

UDC 903.15

CHILD BURIALS FROM NOVYI CEMETERY OF MIDDLE SARMATIAN CULTURE (EARLY PERIOD)

O. Shevchenko

PhD (History), Senior Fellow

Odesa Archaeological Museum, NAS of Ukraine

4, Lanzheronivska Str., Odesa, 65026, Ukraine

medeya.81@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3864-7638

The paper deals with child burials of cemetery Novyi of the Middle Sarmatian culture. Due to the representative source base of cemetery Novyi, it was possible to examine 44 child burials that were divided by age: up to a year; early childhood (1–3 years); first childhood (4–7 years); second childhood (8–12 years); adolescence (12–16 years). Thus, for children aged up to a year (infants), there is a rather high mortality which predominantly depended on natural selection. Infants were not buried separately, but only with women of different ages. Personal funeral equipment was not provided to children of such age. At the age of 1–3 years child mortality has significantly reduced. Children of this age were buried separately. Education of children aged 4–7 years has already had a strong gender attribute. The greatest indicators of child mortality are observed exactly at this age. In the case of a double burial, children were buried together with women. But for the first time a single case has been recorded when a child (presumably a girl) was buried along with a man. The funeral equipment is already very diverse. At the age of 8–12, children have already been actively involved in various household activities, but girls and boys were clearly separated both in everyday life and entertainment. Boys were trained to handle weapons. Mortality at this age is relatively small, but there were severe injuries of child skeletons which did not heal during life. The funeral equipment in terms of gender turned out to be rather not distinctive. Boys of adolescent age

© 2022 O. Shevchenko; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The Oriental Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

(8–12 years) had almost equal rights with men. In a single burial of an adolescent a complete set of weapons inherent to adult men was found.

Keywords: children, age, gender, the Don Region, Middle Sarmatian culture, sex and age characteristics, boy, girl, mortality

О. Б. Шевченко

ДИТЯЧІ ПОХОВАННЯ З МОГИЛЬНИКА НОВИЙ СЕРЕДНЬОСАРМАТСЬКОГО ЧАСУ (РАННІЙ ПЕРІОД)

Для кожної живої істоти першочерговим завданням є збереження потомства, і людство не є винятком. Про це яскраво свідчать, наприклад, деякі поховальні обряди осетинів. Зокрема, якщо вмирала людина, яка не мала нащадків, з небіжчиком виносили на кладовище його ланцюг, який висів над домашнім вогнищем, після похорону ланцюг відносили назад та вішали на місце. Такий похорон вважався безславним, існувало навіть прокляття, яке звучало так: “Щоб твій ланцюг після тебе залишався нерухомим”. У разі смерті неодруженого останнього представника роду чоловічої статі жінка, що залишалась у будинку, або дівчина оперізувала себе таким ланцюгом і супроводжувала покійного до кладовища. Не менш давнім елементом поховального циклу осетинів, який здійснювався в день похорону, був звичай покладення жорен у могилу останнього представника родини або роду [Калоев 1999, 195].

А як було в сарматів? Дослідження дитячих поховань мають свою специфіку. На жаль, сьогодні антропологи не мають змоги визначити стать людини до статевого дозрівання. Генетичні визначення є малодоступними та здебільшого виконуються щодо скелетів дорослих людей. Тому зрозуміти гендерну спрямованість дитячого поховання можна лише за допомогою поховального інвентарю. Проте, як показує наукова практика, визначення статі небіжчика за поховальним начинням є досить уразливим для критики. Між тим етнологічні паралелі свідчать, що вже з малого віку дітей виховували згідно з їхньою гендерною належністю. Вихід у цій ситуації ми вбачаємо в можливості порівняльного аналізу дитячих комплексів з поховальним начинням дорослих небіжчиків, стать яких визначена антропологами. Крім того, традиційно нащадками сарматів вважаються осетини, тому при дослідженні дитячого життя сарматів ми плануємо активно залучати етнографічні паралелі цього народу.

Сучасні дослідники цілком слушно зауважують, що далеко не всіх членів сарматського колективу ховали в курганных могильниках [Балабанова... 2015, 116–122]. Критерії відбору померлих для поховання в могильнику, і сьогодні треба визнати, багато в чому залишаються загадкою. Тому робити остаточні висновки на основі аналізу антропології тільки тих, хто удостоївся честі бути похованим у курганах, було б вельми необачно [Яценко 2018, 224]. Підтвердженням цього явища є й етнографічні паралелі, які засвідчують, що осетини далеко не усіх дітей ховали на родовому кладовищі. Тому ми цілком усвідомлюємо, що наші реконструкції можуть мати стосунок лише до якоїсь частини сарматського суспільства.

У сучасному сарматознавстві не так вже часто можна зустріти роботи, присвячені дослідженню суто дитячих поховань. Особливості дитячого поховального обряду в пам'ятниках гуно-сарматського часу на Середньому Єнісеї досліджувала Т. І. Поліщук [Поліщук 1999]. Стаття М. Є. Берлізова була присвячена виявленню індикаторів вікової належності в поховальних пам'ятниках савромато-сарматської археологічної культури. Величезний за обсягом матеріал автор опрацював за допомогою популярної в ті часи методики кластерного аналізу. Дослідник дійшов висновку, що в суспільстві того часу дорослі чоловіки та молоді жінки перебували в привілейованому становищі, а немовлята та літні люди були обмежені в правах [Берлізов 2011]. У 2012 р. вийшла книга, присвячена публікації дитячих поховань з могильника Опушки, який розташований у центральній частині кримських передгір'їв. У науковий обіг було введено матеріали з 37 поховальних споруд, що містили поховання дітей I ст. до н. е. – III ст. н. е. [Стоянова 2012]. Досліджували гендерну соціалізацію дітей ранніх кочовиків Південного Уралу Н. О. Берсенева та А. Х. Гільмїтдінова [Берсенева, Гільмїтдінова 2013]. Дослідженню дитячої субкультури сарматів Нижнього Поволжя були присвячені окремі розділи колективної монографії “Половозрастная структура сарматского населения Нижнего Поволжья: погребальная обрядность и антропология”, написаної провідними фахівцями цього регіону [Балабанова... 2015]. Коротка стаття О. Г. Зубаревої висвітлює тему остеометричних вимірювань скелетів сарматських дітей у похованнях Нижнього Поволжя [Зубарева 2021]. Амулети-пронизки у вигляді

скарбеїв з дитячих поховань I–II ст. н. е. некрополя на Ілуратському плато (Східний Крим) досліджували М. О. Тарасенко та З. В. Ханутіна [Tarasenko, Khanutina 2021].

Методи і теоретичні підходи до аналізу дитячих поховань добре розроблені в сучасній західноєвропейській та американській археології [Scott 1999; Vaxter 2005; Lucy 2005].

Зауважена вище ситуація значно зменшує можливості наукового дослідження, але життя сарматів у дитинстві становить значний інтерес, тому наша пілотна спроба покликана показати сучасні можливості дослідження дитячих поховань на базі великого могильника. Вибір припав на середньосарматські поховання раннього періоду могильника Новий у Подонні. Могильник уже неодноразово потрапляв у коло соціальних реконструкцій. У 2013 р. вийшла відома стаття Є. В. Вдовченкова, присвячена ставово-віковій характеристиці поховань сарматського могильника Новий. У статті визначено типові жіночі та чоловічі категорії поховального інвентарю. Порушено питання про існування вікових класів у сарматів Подоння [Вдовченков 2013]. У 2016 р. опубліковано статтю С. О. Яценка, присвячену вивченню планіграфії великих сарматських могильників, серед яких розглядалися й матеріали з Нового. Вперше для сарматів були проаналізовані родинні групи, розташовані за статтю та віком, заможністю, особистими заслугами та обставинами смерті [Яценко 2016, 312]. Наукова потужність цього могильника була продемонстрована і в наших попередніх дослідженнях, присвячених методиці вивчення жіночих поховань зі зброєю [Шевченко 2020].

Зробимо короткий експурс в історію дослідження цього могильника. У результаті археологічних робіт на території Мартиновського району Ростовської області експедицією Ростовського державного університету поблизу хутора Новий (Л. С. Ільюков, 1982–1983) було розкопано значний археологічний комплекс, що складався зі 137 курганів. Детальний опис археологічного матеріалу подано в монографії Л. С. Ільюкова та М. В. Власкіна. Дослідники зазначали, що культурною основою археологічного комплексу є поховання раннього та середньосарматського часу [Ільюков, Власкин 1992, 29–30]. І. В. Сергацков у роботі, присвяченій статистичній обробці середньосарматських поховань, висловлює думку, що датування абсолютної більшості комплексів

могильника Новий укладається в межах I ст. н. е., тож, зважаючи на цю дату, дослідник більшу частину поховань зарахував до середньої сарматської культури [Сергацков 2002, 19].

Під час археологічних розкопок антропологом О. Ф. Батієвою було зібрано значний матеріал. Результати дослідження вона оприлюднила в публікації могильника. Надалі ці матеріали знову потрапили в поле зору дослідниці та були опубліковані в загальній монографії [Батієва 2011].

Перш ніж перейти безпосередньо до аналізу дитячих поховань могильника Новий, вважаємо за доцільне навести загальну антропологічну характеристику. Кількість чоловічих поховань, як порівняти з попереднім періодом, зростає (і вони вже переважають над жіночими), а кількість дитячих – знижується [Батієва 2011, *табл. 18, рис. 11*]. Різко зростає смертність дорослих до 25 років, особливо серед жінок, частка смертності яких у цей період становить понад 40 % [Батієва 2011, *табл. 22, рис. 14*]. Після 30 років швидкість вибування знижується, причому на цей раз у жінок динаміка більш сприятлива, ніж у чоловіків, і до похилого віку їх доживає майже вдвічі більше [Батієва 2011, 40]. На думку О. Ф. Батієвої, збільшення кількості чоловічих поховань та підвищена смертність дорослих взагалі в молодому віці відображають появу нового населення і пов'язану з цим деяку напруженість ситуації. Непрямим свідченням цього можуть бути також сліди бойових травм на чоловічих черепах [Батієва 2011, 40]. Антропологиня також зауважила, що в середньосарматських вибірках (як і в попередньому періоді) показник плодючості жінок тримається на рівні однієї або ледь більш ніж одна дитина на одну жінку в репродуктивному віці [Батієва 2011, *табл. 18*].

Для визначення вікових особливостей усіх індивідів було розділено на вікові категорії: вік немовляти – до року; раннє дитинство (1–3 роки); перше дитинство (4–7 років); друге дитинство (8–12 років); підлітковий вік (12–16 років). Зазначена рубрикація в сучасній науці є найбільш уживаною. Характер розподілу скелетів за віковими групами подано в **таблиці 1**. Здебільшого діти вмирили у віці 4–7 років, а також у віці немовляти. Найменший показник у групі підлітків – один індивід. Досить схожа ситуація спостерігається і на сарматських матеріалах цього часу, досліджених на території Нижнього Поволжя [Балабанова... 2015, 125–126].

До року (немовля). Кочовики раннього залізного віку ставились до дітей віку немовляти без очікуваного сучасним соціумом трепету. Доказом цього є археологічні матеріали, які свідчать про існування звичаю жертвоприношення малюків під час поховання осіб царського рангу [Чугунов 2011, 280–284].

Крім археології, деякі натяки на життя сарматських дітей у цьому віці можуть надати етнологічні паралелі. Зокрема, осетинська традиція засвідчує, що малюків до трилітнього віку ховали не на загальному кладовищі, а на окраїні поля чи в куті присадибної ділянки. До того ж мати не могла оплакувати малолітніх дітей. Також не оплакували дітей, померлих від віспи, остерігаючись гніву Аларди (покровителя віспи), їх навіть ховали окремо [Калоев 1999, 183]. У минулому, принаймні ще до кінця XVIII ст., першу дитину осетинка народжувала в домі батьків. Після пологів, оговтавшись, вона з дитиною та подарунками поверталась у будинок чоловіка. Відправляючи матір з дитиною додому (в будинок чоловіка), родичі наділяли її усім необхідним одягом та взуттям, а також різноманітними продуктами для влаштування бенкету на честь дитини [Магометов 1974, 119–121]. Надалі, коли жінка знову народжувала хлопчика, вона вже не поверталася в батьківський будинок, але її родичі (батько, брати) прислали молодь для свята, жертвовного барана та придане для дитини [Магометов 1974, 122].

Відповідно до осетинської етнографічної традиції дитину після народження вкладали в колиску. Після п'яти-шести місяців немовля привчали сидіти на ліжку (обкладаючи подушками, матрацами) і потім повзати. До кінця першого року або на початку другого його вчили ходити, підтримуючи руками. Приблизно до вісьмох місяців дитину годували лише грудьми, потім починали привчати до їжі дорослих. Але водночас дитина не переставала харчуватися молоком матері до другого чи третього року, після цього її відлучали від грудей. В осетинів не практикувалося штучне вигодовування. Якщо в матері дитини не було молока, її до потрібного часу годувала грудьми яка-небудь родичка або сусідка. Великого значення матері надавали загартовуванню організму дитини, водночас оберігаючи її від застуди. Осетинки перший час одягали дітей тепло, навіть кутали, боячись застудити, і лише обличчя залишалось незакритим [Магометов 2011, 261]. У великих

осетинських родин доглядом за дітьми займалася не кожна мати окремо, а одна або дві жінки з них. Вихованням їхнім керували старші жінки [Магометов 1974, 184]. Виховання сина, від колиски до сідла, перебувало в руках матері [Магометов 1974, 124].

Згідно із сучасною демографією, діти віку немовляти вмирили і продовжують вмирати в перші дні або тижні свого життя внаслідок факторів, які залежать від природного відбору. Окрім мертвонароджених, найбільш частими причинами смерті немовлят у перші часи життя є родова травма та асфіксія. Вмирають часто також немовлята, які були недоношеними, або через внутрішньо-утробну інфекцію. З цього погляду жінки різних соціальних верств перебували в однаковому становищі.

У могильнику Новий зазначеного часу було зафіксовано 11 поховань дітей віку немовляти (до 1 року), що становить 25 % від загальної дитячої смертності цієї групи населення. Варто одразу зауважити, що жодного з дітей такого віку не було поховано в окремому похованні. У цьому разі ми бачимо розбіжності між сарматами та осетинами, адже сармати все ж таки ховали дітей раннього віку в межах родового кладовища.

Усі зафіксовані поховання немовлят у могильнику Новий були здійснені разом з дорослими жінками різного віку¹. Усього разом з немовлятами було поховано одинадцять жінок. Вік двох з них становив 18–20 років (74/4; 81/1), чотирьох – від 20 до 30 років (91/1; 26/1; 84/1; 61/3), трьох – від 30 до 40 років (61/3; 107/3,4; 14/2), двох – від 40 до 50 років (58/2; 132/5). Якщо ми візьмемо

¹ Реальні показники фертильності сарматських жінок визначити неможливо, адже необхідно мати відомості про загальну кількість вагітностей у житті жінки, які завершилися народженням живих дітей, мертвонародженням та викиднями. Як базові показники візьмемо відомості із сучасних досліджень народжуваності в Узбекистані. Пік дітородного віку припадає на 20–24 роки. А взагалі узбечки починали народжувати з 15 років, а закінчували в 44. З віком показники народжуваності знижуються [Камилов... 2004, 46]. Звичайно, ми розуміємо, що ці показники середні, адже усі показники залежали від індивідуального здоров'я кожної жінки окремо. Зокрема, тривалість міжпологового інтервалу може справити важливий вплив на здоров'я матері та дитини. Дослідження показали, що діти, народжені в більш короткий термін після попередніх пологів, особливо при міжпологовому інтервалі менш ніж 24 місяці, частіше мають схильність до ризику ранньої смерті [Камилов... 2004, 50].

за основу те, що поховання жінки фертильного віку разом з немовлям є свідченням смерті матері та дитини, то можна умовно визначити й вік, у якому відбувалися перші пологи в сарматських жінок, – він становив 18–20 років (поховання 74/4; 81/1).

Одночасне поховання молодої жінки та новонародженого наводить на думку, що це наслідок смерті матері та дитини під час пологів. Проте в похованні 132/5 дитину віку немовляти було поховано поряд із жінкою досить похилого для того часу віку – 40–50 років. Ця жінка навряд чи могла бути матір'ю похованого разом з нею немовляти, найімовірніше, вона була його близькою родичкою, наприклад бабусею. Це припущення досить цікаве, адже в кургані було ще одне синхронне поховання жінки (132/19), але вже молодого віку – 18–20 років².

На жаль, п'ять поховань з одинадцяти виявились пограбованими (26/1; 61/3; 81/1; 91/1; 107/3,4), проте, незважаючи на це, ми все ж таки можемо провести деякі реконструкції. У трьох курганах було поховано лише жінку з немовлям, це були єдині поховання цього часу в кургані (14/2; 81/1; 91/1). Майже ідентичною виявилася схема комплексів у курганах № 26, 61 та 84. Кургани містили лише по два синхронних поховання – в одному чоловіки віком від 25 до 50 років, у другому – жінка з немовлям. Цілком імовірно, що перед нами приклад малої нуклеарної родини, яка відокремлювалась від родичів навіть під час поховального обряду. Але фіксуються й інші ситуації. У кургані № 58 у першому похованні виявлено дитину віком 4–5 років, у другому – жінку з немовлям, у третьому – жінку 35–40 років. Могло бути і три синхронних поховання з дорослими різної статі та віку (107/3,4).

Дещо інакшою є ситуація в курганах № 74 та 132. Поховання немовлят тут супроводжувались порівняно великою кількістю (від чотирьох до п'яти) синхронних поховань як дорослих, так і дітей. Вік і стать дорослих різні, це як люди молодого віку, так і досить похилого. У кургані № 132 було здійснено також два поховання дітей більш старшого віку вже в окремих похованнях.

Ситуація з кількістю синхронних поховань у випадку поховань жінок з дітьми віку немовляти повністю відповідає загальному тлу. Адже усього нараховується 62 кургани, де були здійснені

² Публікація могильника не дає змоги зрозуміти послідовність здійснення поховань у кожному окремому кургані.

сарматські поховання зазначеного часу. Серед них 21 курган містив єдине поховання, 20 курганів – два, одинадцять – три, шість – чотири, два кургани – п'ять і також два кургани містили шість синхронних поховань.

Судячи з поховального обряду комплексів, які не були пограбовані, дітей здебільшого розміщували біля правої ноги жінки (перша дитина з поховання 74/4; 84/1; 132/5). Але були зафіксовані й інші випадки. Зокрема, немовля з поховання 14/2 було покладено вздовж лівої руки жінки, а в похованні 58/2 – вздовж правої руки. У похованні 74/4, де було поховано жінку з двома немовлятами, друга дитина лежала в ногах жінки.

Далеко не в усіх випадках вдалося простежити орієнтування дитини. Але там, де це фіксується, дітей переважно розміщували однаково з жінками (14/2; 58/2). Грунтуючись на своїх підрахунках, С. В. Вдовченков зазначав, що в могильнику Новий найбільший відсоток нестандартної орієнтації (західна, східна, північна) спостерігається в дитячих похованнях та в комплексах з літніми людьми [Вдовченков 2013, 291].

Найбільш цікавим виявилось поховання 74/4, де в південному підбої було поховано жінку (18–20 років) та двох немовлят, вік яких становив не більш ніж 6 місяців. Орієнтація дітей та дорослої жінки – різна. Одна дитина лежала вздовж правої ноги жінки (орієнтація на південь – південний схід), інша дитина – у її ногах (орієнтація на південний захід). Жінка головою була орієнтована на південний схід. Під жіночим скелетом виявлено тлін чорного кольору, окрім описаної підстилки, був ще тлін жовтого кольору. У ділянці грудної клітки другої дитини зафіксовано вуглики з деревини. У другій дитини на шиї містився бісер зі скла кількістю десять одиниць [Ильюков, Власкин 1992, 87]. Це єдиний випадок у цій віковій групі, де поховальне начиння з упевненістю можна пов'язати з дитиною. Найімовірніше, бісером було обшито край одягу малюка.

Цікаво зазначити, що в чотирьох похованнях з цієї групи було зафіксовано зброю. Вздовж правого стегна жінки з поховання 74/4 було покладено кинджал, руків'ям до стопи. Вздовж правого стегна жінки з комплексу 84/1 розташовано меч. Нагадаємо, що саме в цю ділянку родичі померлих помістили й немовлят. У похованнях 63/1 та 91/1 також було зафіксовано зброю,

але грабіжники перемішали кістки людей та поховальне начиння. За спостереженнями Є. В. Вдовченкова, зброя зустрічається в похованнях молодих жінок і жінок з дитиною. У комплексах жінок з дитиною наявність зброї можна було б пояснити тим, що ця зброя належить синові як майбутньому воїну. Однак з дитячих поховань нам відомо лише одне зі зброєю, і належить воно підлітку орієнтовно 13–15 років (31/3). В усіх інших випадках зброя є деталлю поховального інвентарю в небіжчиків від 16 років і старших [Вдовченков 2013, 293]. На нашу думку, це питання досі залишається відкритим.

Спостерігається досить висока дитяча смертність у віці немовляти, яка переважно була наслідком природного відбору. Сармати цієї групи не ховали немовлят окремо, а лише з жінками різного віку. Жодного з дітей віку немовляти не було поховано разом із чоловіком. Здобуті відомості знаходять деякі підтвердження в етнологічних паралелях. Наприклад, в осетинського народу поховання немовляти разом з дорослими чоловіками вважалося зневагою для останніх [Кокоева 2014]. Переважна більшість курганів, де були поховані немовлята, не містили великої кількості синхронних поховань. Дітей здебільшого розміщували з правого боку від жінки, але траплялися й інші випадки. Особистий поховальний інвентар дітям такого віку, очевидно, не надавали, виняток становлять лише поодинокі випадки фіксації дрібних прикрас одягу. Радше не випадково в таких комплексах часто зустрічається зброя, яка належить, найімовірніше, до жіночого скелета.

Раннє дитинство (1–3 роки). В осетинів після смерті чоловіка дружина нерідко поверталася з дітьми в батьківський будинок, де їм дядько по матері заміняв батька та виховував їх як рідних синів. Бувало й так, що діти могли в будь-який час вирушити до батьків матері та жити там довгий час – місяцями або роками. Це було звичне явище для осетинів [Магометов 1974, 125]. Дівчаток вже з перших років під час ігор починали відокремлювати від хлопчиків [Магометов 2011, 264].

За даними антропологічних досліджень, саме в цьому віці в сарматських дітей з'являється зубний камінь, частота його появи зростає з віком і досягає свого максимуму в підлітків [Перерва 2016].

У могильнику Новий було зафіксовано п'ять дитячих поховань цього віку, що становить 11,3 % від загальної кількості дитячих поховань. З п'ятох дітей лише одну дитину було поховано разом із жінкою (18/1). Це поховання було єдиним у кургані, і саме лише цей комплекс із цієї вікової групи було пограбовано в давнину³ [Ильюков, Власкин 1992, 42]. Окремі поховання дітей цього віку грабіжників, очевидно, не цікавили. Ситуація, коли дитячі поховання грабіжники не чіпали, є типовою для багатьох могильників середньосарматського часу [Яценко, Вдовченко 2013, 82–83].

Дітей зазначеної вікової групи здебільшого ховали в окремих похованнях вже без дорослих. Проте в кургані, де було здійснене це поховання, обов'язково були від одного до шести синхронних могил. Серед останніх зустрічаються як поховання дорослих людей різної статі та віку, так і чимало окремих поховань старших дітей. Жодне дитяче поховання не було основним у кургані.

Розміри поховання 113/2 становлять 1,15 × 0,75 м та засвідчують, що воно було підготовлене саме для цієї дитини. Дітей ховали в ямі овальної (113/2) або подібної до овалу форми (114/8). Зустрічаються і ями з підбоєм (100/2). В останньому похованні вхід було закладено плашками з деревини.

Три поховання з п'яти були порушені, але там, де комплекси вціліли, можна побачити, що дітей ховали як і дорослих – простягнутими на спині, головою на південь (100/2) або з відхиленням на південний схід (114/8) чи південний захід (130/1). Під дитячими скелетами в непорушених комплексах фіксується тлін коричневого кольору, імовірно від підстилки. У похованні 100/2 під підстилкою зафіксовані залишки крейди. Тлін сірого кольору зафіксовано біля лівого плеча дитини з поховання 114/8.

У цій віковій групі починають уже фіксуватися речі, які супроводжували безпосередньо дітей. Судячи з поховального начиння, можемо припустити, що в дитячій могилі 100/2 та 114/8

³ С. О. Яценко зауважив, що в сарматському могильнику Царський були пограбовані усі кургани дорослих, не чіпали лише ті комплекси, що були розташовані по краях, та “нецікаві” святилище в кургані № 12 і “дитячий” курган № 33. На думку дослідника, дії грабіжників чітко демонструють їхні уявлення про рівень привабливості “могильної” здобичі в тих або інших місцевостях та могильниках [Яценко 2018, 227].

було поховано маленьких дівчаток. У дитини з поховання 100/2 в ділянці шії було зафіксовано бісер та циліндричну намистину. Бісер був і навколо зап'ястка. У похованні 114/8 бісер теж було зафіксовано в цих ділянках, до того ж бісер містився в ділянці стоп. Найімовірніше, бісером було обшито край одягу дітей. Крім того, на правій руці дитини з поховання 100/2 було надіто браслет у 1,5 оберта з бронзового дроту. Крім описаних речей, в обох похованнях фіксуються окремі намистини. Усі ці речі зустрічаються в жіночих похованнях. Біля дитини з поховання 130/1 з речей було знайдено лише уламок стінки посудини сіро-коричневого кольору.

У цій віковій групі спостерігається невисока дитяча смертність, як порівняти з попередньою групою й особливо з наступною. Дітей цього віку сармати здебільшого ховали вже в окремих похованнях, але в кургані були завжди наявні синхронні поховання дорослих. Для дітей могли підготовлювати поховання відповідних невеликих розмірів. Пози та орієнтація дітей, як і в дорослих сарматів, – простягнуті на спині, орієнтовано на південь або південь з відхиленнями. Дітей сармати намагалися ховати в гарному одязі, обшиваючи його краєм дрібним бісером. Руки могли прикрашати металевим браслетом.

Перше дитинство (4–7 років). В осетинів виховання дівчаток цього віку вже проходило в більш строгих рамках, ігри були малорухливими, їм не дозволялось пустувати, бігати на вулиці. Із сімох років дівчинка вже могла доглядати за немовлям (братом або сестрою) [Магометов 2011, 264].

Статистичні відомості засвідчують, що найбільша смертність серед дітей у сарматів з могильника Новий припадає саме на вік 4–7 років. Було зафіксовано 22 дитячих поховання цього віку, що становить 50 % від загальної кількості дитячих поховань.

Поховання дітей 4–7 років у могильнику Новий цього часу було здійснено в 16 курганах. Дітей такого віку ховали як у курганах, побудованих сарматами (17, 31, 58, 61, 75, 82, 88, 100, 113, 128), так і в курганах доби бронзи (106, 115, 116, 121, 130, 132). Жодне дитяче поховання цієї вікової групи не було основним у кургані. Лише в кургані 17 в основному і єдиному похованні було поховано молоду жінку та дитину. В інших випадках це могли

бути кургани з одним дитячим похованням та одним дорослим (кургани 61, 82, 121). Переважна більшість курганів містили від двох до шести синхронних поховань. Кургани лише з суто дитячими синхронними похованнями не фіксуються, хоча є споруди, де вони переважають (курган 113 – три дитячих поховання з п'яти; курган 100 – два дитячих поховання з трьох; курган 130 – чотири дитячих поховання з семи). Але в більшості випадків кургани разом з дитячими похованнями містили поховання дорослих різного віку.

Варто виокремити курган 106, де у трьох синхронних похованнях було поховано дітей майже одного віку (5–6 років). Схожа ситуація спостерігається і в кургані 130, де було поховано одночасно трьох дітей одного віку (4–6 років), а також дитину до 2 років. Отже, якщо вважати кургани родовим кладовищем, можемо спостерігати високу дитячу смертність індивідів приблизно одного віку в рамках окремих родів. У кургані 113 були поховані чоловік із жінкою одного віку та троє дітей, які померли у віці 4–5, 3–4 та 2 років. Цілком імовірно, що тут були поховані батьки та їхні діти. Більше курганів з окремими малими родинами не спостережено. Як правило, дитячі поховання супроводжуються кількома дорослими різної статі та віку (кургани 31, 61, 88, 106, 130, 132).

Таку варіабельність у поховальних обрядах сарматів, можливо, здатна пояснити етнографія осетинів, яка засвідчує, що в цього народу існували різні форми об'єднань родичів. Для визначення роду в осетинів прийнято використовувати слово “миггаг”. “Миггаг” успадкував суттєві риси давнього роду – екзогамію, родову солідарність, загальний родовий культ, спільне місце поховань та нерідко господарську єдність [Магометов 1974, 134]. Більш широкою, ніж “миггаг”, спорідненою групою було добре відоме в осетинів “братство”. Кожне таке об'єднання родичів утворилося в далекому минулому в результаті розділу сімейної общини (а в давні часи – роду) між братами, імена яких і стали початком окремих, самостійних прізвищ, які, проте, зберігали спорідненість – “братство”. Єдність осетинських родів у складі “братств” підтримувалася уявленням про походження від загального реального предка [Магометов 1974, 142]. Особливе місце

посідало таке явище, як патронімія, що складалася з груп сімей, які перебували у близькій спорідненості одна з одною⁴.

Сім із 22 дітей були поховані в одному похованні з дорослими, переважно жінками від 18 до 50 років (17/1; 75/1; 113/4; 130/11). На думку С. О. Яценка, коли одночасно в одній могилі ховали матір з дитиною вже не віку немовляти, то ми маємо справу з якимсь лихом – епідемією, голодом, або такими видами смерті під час війни, які не залишають слідів на скелетах похованих [Яценко 2017, 254]. Із чоловіками дітей такого віку ховали в поодиноких випадках (88/2). Історична етнографія осетинів повідомляє нам про те, що діти після смерті батька нерідко переходили в рід (рідну родину) матері. І вони виховувались там у більш сприятливих умовах, ніж у кого-небудь з родичів батька. За звичаєм родичі матері до сиріт мали ставитися краще, ніж до власних дітей [Магометов 1974, 107]. Це перше поховання, коли дитину було поховано разом із чоловіком. Цікаво зазначити, що осетинська етнографічна традиція розповідає про зовнішню відчуженість, яка спостерігалась між батьком та його дітьми, існувала заборона на публічний вияв родинних почуттів та ласки одне до одного. Типовий опис цих взаємин знаходимо в Кости Хетагурова: “Якщо мати зайнята та не може погодувати або заспокоїти свою дитину, то можна було всім кому завгодно побавити її. Позбавляє цього права осетинський етикет тільки батька дитини. Лише в найінтимнішому колі (жінка та діти) або віч-навіч батькові можна дати волю своїм почуттям та поняньчити, приголубити дітей. Якщо осетина-батька в минулі часи випадково заставали з дитиною на руках, то він без роздумів кидав малюка будь-куди” [Хетагуров 1961, 339–340].

Трапляються й колективні поховання (61/3; 106/7). Усі інші діти були поховані в окремих могилах, але із синхронними похованнями дорослих у кургані. Зустрічаються кургани, де було поховано

⁴ Вона утворюється із сегментації великої родини зі збільшенням її чисельного та поколінного складу. Розділ у ній здійснювався між братами – синами одного батька, що очолював родину. Сини, що відокремились, утворювали свої індивідуальні родини [Магометов 1974, 144]. Майже до середини ХХ ст. в осетинів зберігалась велика родина – сімейна община, у якій жили усі родини вже одружених братів – декілька поколінь нащадків одного батька. Великі родини становили зручну форму організації колективної праці [Магометов 1974, 159].

лише дітей та чоловіків (кургани 82, 100, 116) або лише із жінками (кургани 58, 121). Але здебільшого склад курганів змішаний.

У похованні 17/1 було поховано дитину до семи років разом з молодою жінкою (18–20). Якщо припустити, що це поховання молодої матері та дитини, то народити вона могла у край юному (за сучасними стандартами) віці – 13–14 років. Шлюбний вік для дівчат у 12 років (поява місячних та досягнення важливого священного числа років) ще нещодавно вважався нормальним у багатьох районах планети [Ботяков 2002, 56–57].

Як і в попередній віковій групі, грабували лише поховання дітей з дорослими (17/1; 61/3; 75/1; 113/4). Але трапився виняток, коли було пограбовано окреме поховання дитини 4–5 років (121/1). Це перший випадок, коли пограбували окреме дитяче поховання. Варто зазначити, що синхронне жіноче поховання в цьому кургані також було пограбоване.

Там, де це вдалося простежити, здебільшого померлі діти лежали простягнуті на спині (31/п. 3/3; 58/1; 88/2; 100/1; 113/1; 128/2; 130/5; 130/8; 130/11 132/3; 132/24). Але трапляються й винятки: простягнуті на спині з поворотом праворуч (106/3; 115/1); друга дитина з поховання 106/7 лежала на спині, але ноги в колінах були розсунуті, утворюючи ромб. Діти здебільшого головою орієнтовані на південь, прямо або з відхиленнями. Але трапилось і кілька винятків, коли дитину було поховано головою на північний схід (100/1) або на північний захід (88/2). Лише в одному похованні дитину було покладено головою на схід (130/8). Варто зазначити, що в кургані 100 другу дитину з поховання 100/2 поховано головою на південь. У кургані 88 усіх небіжчиків, окрім зазначеного вище випадку, було поховано головою на північний схід. У кургані 130, окрім відхилення в дитячому похованні 130/8, усіх інших шістьох небіжчиків було поховано або на південь, або на південь з відхиленнями. Чому були відхилення в зазначених дитячих похованнях, відповісти поки що важко.

На жаль, більшість парних поховань з дорослими виявились пограбованими, але у вцілілих можна простежити, як дітей розміщали щодо дорослих. Перша дитина з поховання 106/7 була розташована вздовж правої руки дорослого⁵. Найбільш цікавим виявився випадок поховання дитини з дорослим чоловіком з комплексу 88/2. Дитину було покладено “валетом” із чоловіком.

⁵ Стаття похованого дорослого визначено не було.

Нерідко під дитячими скелетами були зафіксовані різноманітні сліди темного кольору, імовірно від підстилки. Трапляються й подібні залишки на кістках померлих. Як і в попередній віковій групі, трапився поодинокий випадок, коли в ділянці грудної клітки було зафіксовано вуглинка з деревини (130/11). Лише в одному випадку під скелетом були зафіксовані довгі плашки з деревини (130/5). У похованні 82/2 дитину було поховано в дерев'яній труні, подібній до корита.

На жаль, розміри дитячих окремих поховань у публікації могильника майже не фіксуються. Але довжина підбою з поховання 115/1 становила лише 1,3 м, що свідчить про те, що її розміри готували спеціально для дитини. Наприклад, у могильнику Опушки цього ж часу розміри дитячих поховань, за деякими винятками, не перевищували у довжину 1,4 м [Стоянова 2012, 63]. Зовсім інакша ситуація в похованні 121/2. Овальна яма мала розміри 2,43 × 0,55 м. Це завеликі розміри для маленької дитини, але цей комплекс було пограбовано, тому важко зрозуміти, з чим це пов'язано.

У дослідженні Є. В. Вдовченкова було виокремлено загальнокультурні категорії поховального інвентарю, що притаманні як жіночим, так і чоловічим похованням. Це кераміка, кістки вівці, часто в наборі з ножем (але ніж трапляється й окремо), більш рідкісні знахідки дзеркал, курільниць. Тут важко виявити яскраву статеву-вікову специфіку [Вдовченков 2013, 291]. Кістки вівці були зафіксовані в сімох дитячих похованнях із 22. У шістьох випадках дітям було покладено однаковий набір кісток лівої ноги вівці – лопаткова, плечова, ліктьова та променева кістки. Різноманітний посуд було знайдено в 14 похованнях. Але спостерігаються часті випадки, коли в поховання дітей поміщали пошкоджені посудини або зі слідами ремонту чи лише уламки посудини.

У дев'яти з 22 поховань були зафіксовані намистини та бісер різної кількості. Порівняльний аналіз жіночих та чоловічих поховань не дав очікуваної чіткої картини щодо гендерної спрямованості цієї категорії поховального начиння. За одним винятком⁶, у чоловічих похованнях намистини зустрічаються вкрай рідко і в одиничних екземплярах. У кожному окремому випадку місце

⁶ У чоловічому похованні 115/5 у ділянці щиколоток було зафіксовано розсип бісеру.

їхньої фіксації було відмінним від попереднього, тому простежити тут гендерну закономірність не вдалося.

У жіночих похованнях, як правило, це велика кількість намистин або бісеру, і тут ми можемо простежити декілька панівних ділянок: шия та ключиці, зап'ястки та щиколотки. У двох останніх випадках здебільшого це дрібний бісер. Найімовірніше, сармати розшивали ним краї одягу. У дитячих похованнях у більшості випадків кількість намистин невелика – від однієї до шістьох. Втім є поховання, де було зафіксовано й розсип намистин. Серед них виокремлюється комплекс 130/11, де було поховано дитину віком 4–5 років. У цьому похованні було чітко зафіксовано ділянки скупчення намистин – шия, зап'ястки та щиколотки. Паралелі з дорослими жіночими комплексами в цьому випадку простежуються досить упевнено. Крім намистин, у цьому похованні знайдено ложечку з кістки, пряслице, шматочок крейди, ліпний горщик, ніж та кістки вівці. Спробуємо провести паралелі щодо цього поховального начиння із жіночими і чоловічими похованнями могильника Новий. Окрім цього дитячого поховання, уламок від ложечки з кістки було зафіксовано в жіночому комплексі 74/4 південне. Варто зазначити, що ложечки з кістки були зафіксовані також у дитячих похованнях 130/5 та 130/8 цієї вікової групи з цього ж кургану. Але інше поховальне начиння в гендерному сенсі в цих двох комплексах невиразне. Цілком імовірно, що звичай поміщати в дитячі поховання ложечки з кістки був притаманний родині, що ховала своїх небіжчиків у кургані 130.

Найбільш показовими в гендерному сенсі виявилися шматки крейди, вони були зафіксовані лише в жіночих похованнях (46/3; 58/2; 73/1; 74/3; 132/19; 134/2). Пряслиця зафіксовано у вісьмох жіночих похованнях (14/2; 83/2; 86/1; 106/1; 115/9; 130/11; 132/5; 134/2) та лише в одному чоловічому (100/3). У жіночих похованнях переважають пряслиця, виготовлені з алебастру, рідше з сірої або чорної глини. Форма куляста, біконічна або подібна до яйця. У чоловічому комплексі форма прясла відрізняється від жіночих – усічено-конічна, виготовлена з глини коричневого кольору. У дитячому похованні 130/11 було зафіксовано біконічне прясло зі світло-коричневої глини. Усі інші категорії поховального начиння зустрічаються як у жіночих, так і в чоловічих похованнях. Отже, за перевагою ознак дитяче поховання 130/11 можна визначити як належне дівчинці.

За великою кількістю намистин до дівчачих поховань можна також зарахувати поховання 82/2 та 88/2. На жаль, інше поховальне начиння в цих комплексах належить до нейтрального.

Привертає увагу також дитяче поховання 132/3, де разом з кістками вівці та кухлем була знайдена стилізована антропоморфна статуетка з крейди у вигляді брусочка, один кінець якого розширений, інший – сплющений та пряморізаний, грані заглажені [Ильюков, Власкин 1992, *рис. 34,21*]. Виріб був розташований біля правого плеча дитини⁷. Таку річ зафіксовано лише в похованні жінки похилого віку (74/3). Виріб містився біля правої кисті померлої [Ильюков, Власкин 1992, *рис. 22,13*]. Це поховання також можна зарахувати до дівчачих.

Ще раз повернемося до поховання 130/5: з поховального начиння тут, окрім згаданої вище ложечки, виробленої з кістки, було зафіксовано намистину під черепом та бісер біля правого зап'ястка. Цей комплекс також досить упевнено можна зарахувати до дівчачих.

⁷ Антропоморфні статуетки в поховальному обряді сарматів дослідив свого часу А. С. Скрипкін [Скрипкин 1991]. Дослідник навів низку поховальних комплексів, де були знайдені подібні речі, і там, де було можливо визначити стать похованого, це були жіночі поховання, інші – дитячі. Однією з найбільш ранніх є крейдова статуетка, висота якої становить 9,5 см, знайдена В. О. Городцовим у сарматському дитячому похованні 4 з кургану 1 біля села Переїзного в Бахмутському повіті. Статуетка містилася в лівій руці похованого. В. О. Городцов описує її як жіночу, зображену в сидячій позі, нібито з посудиною в руках. К. Ф. Смирновим у дитячому похованні 3 середньосарматського часу з кургану 5 Биковського могильника також було знайдено вельми схематичну крейдову антропоморфну статуетку з деталізацією ніг та голови, висота якої становить 8 см. Вона лежала біля лівої плечової кістки похованого. Ним же в 1957 р. виявлено іншу крейдову статуетку в дитячому похованні 3 з кургану 2 у групі Близнюки. Статуетка лежала біля ноги похованого. У тих випадках, коли на самих виробках спеціально підкреслювалася стать, усі вони були жіночими. Поховання, у яких містилися статуетки, вирізнялись відносним багатством поховального начиння. Для всіх статуеток, виявлених як у насипі кургану, так і в похованнях, типовою є відсутність близької подібності між ними. Всіх їх вирізняє індивідуальна манера трактування зображення [Скрипкин 1991].

Досить цікавим є пограбоване дитяче поховання 121/2. Незважаючи на грабіжницькі дії, у цьому комплексі залишився деякий поховальний інвентар, а саме традиційні кістки вівці, ніж та глек, посудина, виготовлена з дерева, та дві залізні пряжки. Пряжки, окрім дитячих поховань, у цьому регіоні зустрічаються лише в чоловічих комплексах [Ильюков, Власкин 1992, 209]. Тому цілком імовірно, що перед нами поховання хлопчика.

Саме в цій віковій групі вперше біля дитячого скелета фіксується зброя. 23 вістря стріл були розташовані біля правого коліна дитини, й одне – біля правого плеча (вік дитини 5–6 років). Між кістками ніг дитини було знайдено крейду, що притаманно для жіночих поховань. Інший поховальний інвентар, знайдений у цьому комплексі, не мав яскравого гендерного забарвлення (ніж, посудина та кістки вівці) [Ильюков, Власкин 1992, 120]. А зважаючи на те, що в могильнику Новий зброя нерідко фіксується і в жіночих комплексах, стать небіжчика тут визначити важко⁸.

Отже, було виокремлено п'ять поховань дівчат і одне поховання хлопчика. Очевидно, поки що за цією методикою дівчачі комплекси виокремлювати легше. Однак треба пам'ятати, що всі реконструкції за статтю без генетичного визначення можна вважати умовними.

Дівчаток цього віку могли ховати в одному похованні з чоловіком, але розміщували їх валетом (88/2); разом із жінкою, але в різних підбоях, причому жінку і дівчинку розміщували однаково. До того ж поховальне начиння дівчинки виявилось різноманітнішим за жіноче (130/11). Також дівчат могли ховати в труні, виготовленій з деревини, в окремому підбої в кургані із синхронним похованням молодого чоловіка (82/2). І у двох випадках дівчат було поховано в окремих похованнях у курганах з великою

⁸ У могильнику Опушки вістря стріл також зустрічаються в дитячих похованнях, але дещо в іншому контексті. Бронзовий трилопатевий наконечник стріли було знайдено в дитячому склепі № 28. Він містився разом із численними намистинами в ділянці шиї та грудей. Вік померлого – півтора року [Стоянова 2012, 21]. У ґрунтовій могилі № 47 цього ж могильника було поховано трое дітей такого ж віку, як і в могилі № 28. Дітей супроводжував численний інвентар, але окремо, разом з невідомим виробом із бронзи лежало і бронзове вістря стріли часу ранніх скіфів [Стоянова 2012, 36].

кількістю синхронних поховань дорослих та дітей (130/5; 132/3). Єдиного визначеного хлопчика виявлено в окремому похованні з лише одним синхронним похованням жінки похилого віку (121/2). Отож ми бачимо, що дітей та дорослих різної статі цілком могли ховати разом в одному похованні або в одному кургані.

Як і в попередній віковій групі, у парних похованнях дітей з дорослими жінками зустрічається зброя. Але усі ці комплекси також виявилися пограбованими. Тому неможливо визначити, кому з небіжчиків належала зброя (17/1; 61/3; 75/1; 113/4). Перманентність ситуації “жінка – дитина – зброя – пограбування” наводить нас на думку, що це не випадково. Принаймні це питання потребує додаткового дослідження.

Спираючись на етнографічні паралелі, можна стверджувати, що виховання дітей цього віку в осетинів вже мало яскраве гендерне забарвлення. Згідно зі статистичними підрахунками, саме в цьому віці сарматські діти мали значний ризик померти з різних причин. Дітей такого віку переважно вже ховали в окремих могилах, але в кургані обов’язково були поховання інших родичів. Як і раніше, у випадку парного поховання дітей ховали разом із жінками. Проте вперше ми фіксуємо й поодинокий випадок, коли дитину (імовірно, дівчинку) було поховано разом із чоловіком.

Окремі поховання дітей цього віку вже становлять інтерес для грабіжників, але в поодиноких випадках. Серед особливостей поховального обряду треба зазначити те, що вперше з’являються залишки дерев’яних конструкцій або навіть гробовина. Розміри деяких дитячих поховань, де це фіксується, могли відповідати зросту дитини. З’являється вже досить різноманітне поховальне начиння. Судячи з проведеного аналізу, у поховання померлих дівчаток родичі могли помістити ложечки, вироблені з кістки, шматки або цілі вироби з крейди, глиняне прясло. На жіночу стать маленького небіжчика також може вказувати велика кількість намистин або бісеру. Хлопчикам, як і чоловікам, надавали взуття із залізними пряжками. Вперше біля дитини фіксується зброя, але хлопчик це чи дівчинка – визначити впевнено важко, адже в могильнику Новий зброя зустрічається як у чоловічих, так і в жіночих похованнях. За поховальним начинням дівчачі поховання виокремлюються легше, ніж хлопчачі, за кількістю їх

визначити вдалося більше. Імовірно, це можна вважати посереднім доказом на користь того, що дівчатка в цьому віці мали більший ризик померти, ніж хлопчики.

Друге дитинство (8–12 років). Серед археологічних здобутків сучасності існують досить цікаві докази на користь того, що давнє населення використовувало різноманітну дитячу працю. Зокрема, при вивченні посудини з кургану 4 могильника Танаберген II було висунуто припущення, що його виготовляла дитина. Це припущення базується на малих розмірах елементів орнаменту у вигляді “защепів”, незакінченого вигляду орнаменту, а також асиметричності та невеликих розмірів виробу [Краева 2018, 146–147].

З етнографії осетинів відомо, що не тільки підлітки жіночої статі, а й хлопчики, яким ще не виповнилося 10–11 років, перебували під наглядом старшої жінки великої родини [Магометов 1974, 180]. З 10–12 років виховання хлопчиків переходило в руки чоловіків. З цього часу вони вже перебували з батьками та старшими братами, які брали їх із собою на польові роботи, у коші, ліс. Хлопчики вчилися їздити верхи, володіти зброєю, керувати возом; у всьому наслідували дорослих, привчалися виконувати усі види робіт, які були притаманні чоловікам у родині [Магометов 2011, 261–262].

З 10 років осетинські дівчата носили воду з річки, виконували різні доручення жінок у родині, привчалися до різноманітних робіт по дому та по обслуговуванню родини. Дівчата в 10–12 років вже зовсім не допускали хлопчиків до своєї компанії [Магометов 2011, 264].

У цій віковій групі в могильнику Новий було зафіксовано лише п'ять дитячих поховань, що становить 11,3 % від загальної кількості дитячих поховань. Зазначені поховання дітей було здійснено в п'яти курганах. Як і в попередній віковій групі, жодне дитяче поховання цієї вікової групи не було єдиним у кургані. Здебільшого це парні поховання, з різними варіаціями. У похованні 87/2 було поховано дитину разом зі зрілим чоловіком (вік понад 45 років). У похованні 57/1 було поховано дитину та дорослу людину (стать не визначено) досить похилого віку (50–60 років). Ці два випадки поєднує поховання дитини з дорослою людиною досить похилого для того часу віку – 45 та 50–60 років

відповідно. Ще в одному парному похованні було поховано дитину зазначеної вікової групи та підлітка (13–15 років). Два інших поховання були окремими (59/1; 64/4).

Кількість синхронних поховань у курганах також виявилась різною, зокрема парне поховання 57/1 було єдиним у кургані. У кургані 87, окрім парного поховання дитини з чоловіком № 2, було зафіксовано лише поховання молодої жінки (87/1). Досить помітними виявилися спільні риси між курганами 59 та 64. У цих комплексах окремі поховання дітей супроводжувалися синхронними похованнями лише чоловіків різного віку. Разом із дитиною з поховання 64/4 в кургані було ще два синхронних чоловічих поховання 30 та 50–60 років. У кургані 59, окрім дитячих поховань, було виявлено поховання трьох чоловіків, до того ж поховання № 3 виявилось парним. У кургані 31 було поховано трьох дітей різного віку та трьох дорослих різної статі та віку.

Пограбованими виявилися два поховання з п'яти, лише парні поховання дітей та дорослих (57/1; 87/2). Дітей такого віку ховали простягнутими на спині (31/п. 3 північне; 57/1; 64/4). Орієнтація була здебільшого на південь (57/1; 59/1), але були й інші напрямки – на схід (64/4) або на захід (31/п. 3 північне).

Особливості поховального обряду були зафіксовані лише в окремих похованнях дітей. Зокрема, під скелетом дитини з поховання 64/4 зафіксовано тлін чорного кольору. Дитяче поховання 59/1 виявилось ще складнішим. У підбої було зафіксовано заслон на вході в камеру, виготовлений з деревини. На дні також виявлено підсіпку з крейди.

Як порівняти з попередньою віковою групою, поховальне начиння більшості дитячих поховань цієї вікової групи було невідрізним. Суттєво зменшують можливості аналізу парні поховання дітей з дорослими, через пограбування яких неможливо визначити, кому з небіжчиків належали речі. На загальному тлі суттєво вирізняється поховання 59/1, де, окрім традиційного горщика, кухля, блюда з дерева та кісток вівці, було знайдено шпильку, виготовлену зі свинцю, 16 намистин зі скла під скелетом, підвіску та сережку.

Найбільш цікавою знахідкою в аспекті нашого дослідження виявилась шпилька зі свинцю. Подібну шпильку було знайдено в пограбованому похованні жінки (25–30 років) 114/1. Виріб, як і

інші речі, які залишили грабіжники, містився в засипці [Ильюков, Власкин 1992, 125]. Ще один екземпляр було зафіксовано в похованні молодої жінки (18–20 років) біля правої стопи [Ильюков, Власкин 1992, 140]. У дитячому похованні, що ми розглядаємо, свинцева шпилька лежала біля ступні лівої ноги. Сережка містилась у засипці могили. Загалом у могильнику цього часу було знайдено вісім сережок. Зокрема, у трьох могилах (14/2, 59/1, 61/3) знайдено по одній сережці (місце фіксації їх невідоме), в інших (31/3, 85/2, 115/9) – по дві сережки, вони розташовувались біля скроневих кісток. Ці прикраси зафіксовані лише в жіночих та дитячих могилах. Отже, є підстави вважати, що подібні вироби були в сарматів жіночим атрибутом. Про те, що дитяче поховання 59/1 належало дівчинці, свідчать також 16 намист, які містились під дерев'яним блюдом, та підвіска з геширу в засипці могили.

Не менш виразним виявився поховальний інвентар біля підлітка з кургану 31/3, північний підбій. Між колінами небіжчика містилося глиняне прясло. Біля скроневих кісток археологи знайшли дві сережки. Крім того, у похованні була велика кількість намистин та бісеру. Ці вироби були зафіксовані в ділянках черепа та ключиць, тазу та стегнових кісток, також гомілкових кісток [Ильюков, Власкин 1992, 55]. Весь перелічений поховальний інвентар, особливо його сукупність, властивий для суто жіночих дорослих поховань. Тому є всі підстави визначити цей комплекс як поховання дівчинки.

Біля дитини з поховання 64/4 було зафіксовано невиразний поховальний інвентар – ніж та кухоль. Ручку кухля було втрачено в давнину [Ильюков, Власкин 1992, 74]. Такі речі знаходять як у жіночих, так і в чоловічих похованнях. Але щодо цього скелета ми маємо спостереження антрополога, здійснене під час розкопок та висвітлене в публікації: зокрема, права плечова та обидві стегнові кістки виявилися зламаними при житті дитини. Кістки не зрослися, тому можна припустити, що дитина померла в результаті важкої травми.

У цьому віці дітей уже активно долучали до різноманітних господарчих робіт у родині. Але дівчаток та хлопчиків чітко розділяли – як у побуті, так і в розвагах. Хлопчиків починають активно навчати володіти зброєю. Смертність у цьому віці порівняно

невисока, але в дітей зустрічаються важкі травми скелета, які не загоїлися за життя. Дітей ховали як в окремих похованнях, так і разом з іншими членами колективу. Трапляються кургани, де окремі дитячі поховання супроводжувались лише синхронними похованнями чоловіків. Не виключено, що й дитяче поховання в такому випадку могло належати хлопчику. У цій нечисленній віковій групі грабіжники порушували тільки парні поховання з дорослими. Поховальне начиння в гендерному сенсі виявилось невиразним. Виняток становить лише невелика група речей – шпильки, виготовлені зі свинцю, сережки, прясло, а також велика кількість намистин. Ці речі є жіночими атрибутами. Поховальне начиння, притаманне хлопчикам у цій віковій групі, виявити не вдалося.

Підлітковий вік (12–16 років). Це найбільш цікавий вік, адже він є перехідним з дитячого життя в доросле. В осетинів хлопчик у 13–14 років ставав помічником батька у всіх сферах господарства, а в 16 років вільно користувався сохою, володів сокирою, серпом та косою. З цих же років він ставав дорослим членом родини, з правом голосу. Йому також дозволялося носити зброю [Магометов 2011, 262].

Ще з дитинства в осетинських дівчат під час гри відбувалися майже щоденні вправління в танцях. Із 12–14 років дівчина брала участь у публічних танцях. У 15–16 років вже була цілком підготовлена до самостійного ведення господарства. Особливе значення надавалось моральному вихованню дівчаток. У них виховувалися такі якості, які вважались необхідними для осетинської жінки: знання та суворе дотримання звичаїв; скромність, терпіння, слухняність та покірність старшим у родині, у майбутньому – чоловікові [Магометов 2011, 264].

Це остання вікова група в нашому дослідженні. Статистичні відомості засвідчують, що найнижча смертність простежується саме в підлітковому віці. Було зафіксовано лише одне поховання підлітка цього віку, що становить 2,2 % від загальної кількості дитячих поховань. Підлітка було поховано в сарматському кургані 31, який уже не раз потрапляв у наше поле зору при аналізі попередніх вікових груп. Курган містив шість поховань цього часу: у центральному похованні 31/1 було поховано дорослого (понад 20 років) та жінку (20–25 років); у похованні 31/2 – чоловіка (30–35 років); у третьому похованні було поховано двох дітей (4–5 та

9–10 років) та підлітка, якого ми досліджуємо. Цілком імовірно, що усі померлі діти належали до однієї родини. Поховання підлітка було здійснено в південному підбої разом з дитиною 9–10 років. Остання лежала ближче до сходів, найімовірніше, її було підхоронено пізніше. Біля підлітка вздовж лівого стегна лежав меч. Поряд з мечем знайдено кістки вівці та ніж із відламанним руків'ям. Біля правої стегнової кістки зафіксовано шматок крейди, біля правої стопи – пучок наконечників стріл (17 шт.) [Ильюков, Власкин 1992, 55].

У цьому віці хлопчики в правах вже багато в чому були рівні з чоловіками. Їх активно готували до військової справи. У єдиному похованні підлітка, що потрапило в цю вікову групу, ми знаходимо повний набір зброї, властивий для чоловіків.

Судячи зі статистичних відомостей, смертність у цьому віці була вкрай рідкісною. У нашому випадку підлітка було поховано в кургані разом з великою родиною. Очевидно, родина, у якій померло троє дітей, потрапила у вкрай несприятливі життєві обставини.

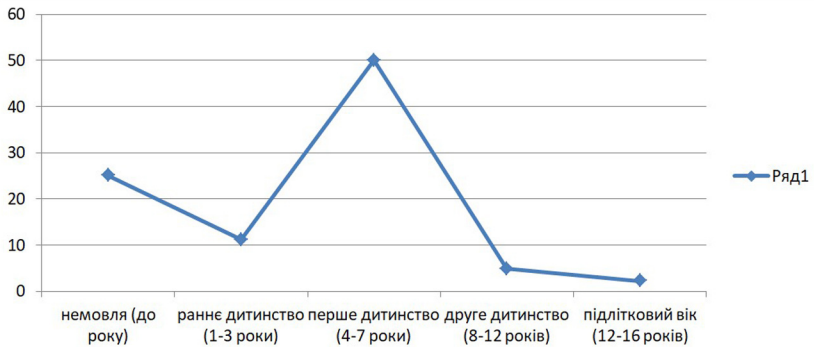
Підсумки досліджень. Підсумовуючи дослідження (мал. 1), пропонуємо звернути увагу на основні акценти реконструкції життя сарматських дітей залежно від їхнього віку. Серед дітей до року (немовлята) спостерігається досить висока смертність, яка переважно була наслідком природного відбору. Немовлят не ховали окремо, а лише із жінками різного віку. Особисте поховальне начиння дітям такого віку не надавали. У віці 1–3 років дитяча смертність вже значно зменшується. Дітей цього віку ховали в окремих похованнях, але в курганах були завжди наявні синхронні поховання дорослих. Виховання дітей 4–7 років вже мало яскраве гендерне забарвлення. Саме в цьому віці спостерігаються найвищі показники дитячої смертності. У випадку парного поховання дітей ховали разом із жінками. Проте вперше фіксуємо й поодинокий випадок, коли дитину (імовірно, дівчинку) було поховано разом із чоловіком. Деякі окремі дитячі поховання було пограбовано. Поховальне начиння вже досить різноманітне. У віці 8–12 років дітей активно залучали до різноманітних господарчих робіт, але дівчаток та хлопчиків чітко розділяли як у побуті, так і в розвагах. Хлопчиків починають активно навчати володіти зброєю. Смертність у цьому віці порівняно невелика. У підлітковому віці хлопчики в правах вже багато в чому були рівні з

чоловіками. У єдиному похованні підлітка виявлено повний набір зброї, притаманний дорослим. Щодо дівчат, то їх у цьому віці готували до самостійного ведення господарства в майбутньому подружньому житті.

Таблиця 1

Розподіл дитячих поховань за віком у похованнях
могиляника Новий середньосарматського часу

до року		1–3 роки		4–7 років		8–12 років		12–16 років		усього
n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n
11	25	5	11,3	22	50	5	11,3	1	2,2	44

Мал. 1. Імовірність смерті в дитячому віці
згідно із середньосарматськими матеріалами з могиляника Новий

ЛІТЕРАТУРА

Балабанова М. А., Клепиков В. М., Коробкова Е. А., Кривошеев М. В., Перерва Е. В., Скрипкин А. С. **Половозрастная структура сарматского населения Нижнего Поволжья: погребальная обрядность и антропология.** Волгоград, 2015.

Батиева Е. Ф. **Население Нижнего Дона в IX в. до н. э. – IV в. н. э. (палеоантропологическое исследование).** Ростов-на-Дону, 2011.

Берлизов Н. Е. Отражение возрастной стратификации савромато-сарматских племен эпохи раннего железа в погребальной обрядности // **Теория и практика общественного развития.** 2011. № 2.

Берсенева Н. А., Гильмитдинова А. Х. Детские погребения ранних кочевников Южного Урала (IV–II вв. до н. э.) // **Вестник археологии, антропологии и этнографии**. 2013. № 2(21).

Ботяков Ю. М. Аламан. **Социально-экономические аспекты института набега у туркмен**. Санкт-Петербург, 2002.

Вдовченков Е. В. “Мужское” и “женское” в погребальном обряде и обществе сарматов Подонья (по материалам курганного могильника Новый) // **Фундаментальная наука вузам**. 2013. № 4.

Вдовченков Е. В. Общество сарматов Подонья по материалам курганного могильника Новый // **Электронный научно-образовательный журнал “История”**. 2015. Т. 6. Вып. 6(39). URL: <https://arxiv.gaugn.ru/s207987840001185-2-1/> (дата звернення: 30.01.2022).

Зубарева Е. Г. Сарматские детские погребения в Нижнем Поволжье (остеометрический аспект) // **European Science**. 2021. № 12(22).

Ильюков Л. С., Власкин М. В. **Сарматы междуречья Сала и Маныча**. Ростов-на-Дону, 1992.

Калоев Б. А. **Осетинские историко-этнографические этюды**. Москва, 1999.

Камилов А. И., Салливан Дж., Муталова З. Д. Рождаемость // **Изучение здоровья Узбекистана 2002**. Ташкент, 2004.

Кокоева А. Б. Погребальные обряды осетин, связанные со смертью детей // **Фундаментальные исследования**. 2014. № 6–5.

Косвен М. О. Обычай возвращения домой // **Краткие сообщения Института этнографии АН СССР**. 1946. Т. I.

Краева Л. А. Гончарное производство сарматских племен Западного Казахстана и проблемы изучения // **Археология ранних кочевников Евразии**. Самара, 2018.

Магомедов А. Х. **Общественный строй и быт осетин (XVII–XIX вв.)**. Орджоникидзе, 1974.

Магомедов А. Х. **Культура и быт осетинского народа: историко-этнографическое исследование**. Владикавказ, 2011.

Перерва Е. В. Палеопатологические особенности неполовозрелого и подросткового населения среднесарматского времени, погребенного в могильниках Нижнего Поволжья // **Genesis: исторические исследования**. 2016. № 6.

Полищук Т. И. Особенности детского погребального обряда в памятниках гунно-сарматского времени на Среднем Енисее // **Евразия: культурное наследие древних цивилизаций**. 1999. Вып. 2.

Сергацков И. В. Анализ сарматских погребальных памятников I–II вв. н. э. // **Статистическая обработка погребальных памятников Азиатской Сарматии**. Москва, 2002. Вып. III.

Скрипкин А. С. Антропоморфные статуэтки в погребальном обряде сарматов // **Археология Восточно-Европейской степи**. Саратов, 1991.

Стоянова А. А. Детские погребения из могильника Опушки (по результатам раскопок 2003–2009 гг.). Симферополь, 2012.

Хетагуров К. Л. **Собрание сочинений в пяти томах**. Москва, 1961.

Чугунов К. В. Аржан-2: реконструкция этапов функционирования погребально-поминального комплекса и некоторые вопросы его хронологии // **Российский археологический ежегодник**. 2011. № 1.

Шевченко Е. Б. Методика исследования женских погребений с оружием на примере сарматского могильника Новый // **Археологія і давня історія України**. 2020. Вип. 3(36).

Яценко С. А. К изучению планиграфии крупных сарматских некрополей // **Материалы IX Международной научной конференции “Проблемы сарматской археологии и истории”, посвященной 100-летию со дня рождения Константина Федоровича Смирнова**. Оренбург, 2016.

Яценко С. А. Планиграфия скифского могильника Мамай-гора // **Старожитності степового Причорномор’я і Криму**. 2017. Т. XX.

Яценко С. А. Возможности анализа планиграфии малых сарматских некрополей // **Древние некрополи – погребально-поминальная обрядность, погребальная архитектура и планировка некрополей**. Труды ИИМКРАН. 2018. Т. 47.

Яценко С. А., Вдовченков Е. В. Ограбление сарматских курганов в древности: методы и цели // **Нижеволжский археологический вестник**. 2013. Вып. 13.

Baxter J. E. **Thearchaeology of Childhood: Children, Gender, and Material Culture**. Walnut Creek. Alta Mira Press, 2005.

Lucy S. The Archaeology of Age // Diaz-Andreu M., Lucy S., Babic S., David N., Edwards D. N. **The Archaeology of Identity. Approaches to Gender, Age, Status, Ethnicity and Religion**. New York, 2005.

Scott E. **The Archaeology of Infancy and Infant Death.** Oxford, 1999.

Tarasenko M. O., Khanutina Z. V. Scarab Amulet-Beads from 1st–2nd Century Children’s Burials at a Necropolis on the Iluraton Plateau, Eastern Crimea // **Archaeology, Ethnology & Anthropology of Eurasia.** 2021. Vol. 49. No. 3.

REFERENCES

Balabanova M. A., Klepikov V. M., Korobkova E. A., Krivosheyev M. V., Pererva E. V. and Skripkin A. S. (2015), *Polovozrastnaya struktura sarmats'kogo naseleniya Nizhnego Povolzh'ya: pogrebal'naya obryadnost' i antropologiya*, Volgogradskiy filial FGBOU VO RANKhiGS, Volgograd. (In Russian).

Batiyeva E. F. (2011), *Naseleniye Nizhnego Dona v IX v. do n. e. – IV v. n. e. (paleoantropologicheskoye issledovaniye)*, Izd-vo YuNTs RAN, Rostov-na-Donu. (In Russian).

Berlizov N. E. (2011), “Otrazheniye vozrastnoy stratifikatsii savromato-sarmatskikh plemen epokhi rannego zheleza v pogrebal'noy obryadnosti”, *Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya*, No. 2, pp. 255–8. (In Russian).

Berseneva N. A. and Gil'mitdinova A. Kh. (2013), “Detskiye pogrebeniya rannikh kochevnikov Yuzhnogo Urala (IV–II vv. do n. e.)”, *Vestnik arkheologii, antropologii i etnografii*, No. 2(21), pp. 36–44. (In Russian).

Botyakov Yu. M. (2002), *Alaman. Sotsial'no-ekonomicheskkiye aspekty instituta nabega u turkmen*, MAERAN, Saint Petersburg. (In Russian).

Vdovchenkov E. V. (2013), “‘Muzhskoye’ i ‘zhenskoye’ v pogrebal'nom obryade i obshchestve sarmatov Podon'ya (po materialam kurgannogo mogil'nika Novyy)”, *Fundamental'naya nauka vuzam*, No. 4, pp. 287–94. (In Russian).

Vdovchenkov E. V. (2015), “Obshchestvo sarmatov Podon'ya po materialam kurgannogo mogil'nika Novyy”, *Elektronnyy nauchno-obrazovatel'nyy zhurnal “Istoriya”*, T. 6. Vyp. 6(39), available at: <https://arxiv.gaugn.ru/s207987840001185-2-1/> (accessed 30 January 2022). (In Russian).

Zubareva E. G. (2021), “Sarmatskiye detskiye pogrebeniya v Nizhnem Povolzh'ye (osteometricheskij aspekt)”, *European Science*, No. 12(22), pp. 1–3. (In Russian).

Il'yukov L. S. and Vlaskin M. V. (1992), *Sarmaty mezhdurech'ya Sala i Manycha*, Izdatel'stvo Rostovskogo universiteta, Rostov-na-Donu. (In Russian).

Kaloyev B. A. (1999), *Osetinskiye istoriko-etnograficheskiye etyudy*, Nauka, Moscow. (In Russian).

Kamilov A. I., Sullivan Dzh. and Mutalova Z. D. (2004), "Rozhdayemost'", in *Izucheniye zdorov'ya Uzbekistana 2002*, Tashkent. (In Russian).

Kokoyeva A. B. (2014), "Pogrebal'nyye obryady osetin, svyazannyye so smert'yu detey", *Fundamental'nyye issledovaniya*, No. 6–5, pp. 1074–7. (In Russian).

Kosven M. O. (1946), "Obychay vozvrashcheniya domoy", *Kratkiye soobshcheniya Instituta etnografii AN SSSR*, T. I, pp. 30–2. (In Russian).

Krayeva L. A. (2018), "Goncharnoye proizvodstvo sarmatskikh plemen Zapadnogo Kazakhstana i problem izucheniya", in *Arkheologiya rannikh kochevnikov Evrazii*, Knizhnoye izdatel'stvo, Samara, pp. 140–50. (In Russian).

Magometov A. Kh. (1974), *Obshchestvennyy stroy i byt osetin (XVII–XIX vv.)*, Ir, Ordzhonikidze. (In Russian).

Magometov A. Kh. (2011), *Kul'tura i byt osetinskogo naroda: istoriko-etnograficheskoye issledovaniye*, IPO SOIGSI, Vladikavkaz. (In Russian).

Pererva E. V. (2016), "Paleopatologicheskiye osobennosti nepolovozrelogo i podrostkovogo naseleniya srednesarmatskogo vremeni, pogrebenного v mogil'nikakh Nizhnego Povolzh'ya", *Genesis: istoricheskiye issledovaniya*, No. 6, pp. 81–93. (In Russian).

Polishchuk T. I. (1999), "Osobennosti detskogo pogrebal'nogo obryada v pamyatnikakh gunno-sarmatskogo vremeni na Srednem Eniseye", *Evraziya: kul'turnoye naslediyе drevnikh tsivilizatsiy*, Vyp. 2, pp. 7–10. (In Russian).

Sergatskov I. V. (2002), "Analiz sarmatskikh pogrebal'nykh pamyatnikov I–II vv. n. e.", in *Statisticheskaya obrabotka pogrebal'nykh pamyatnikov Aziatskoy Sarmatii*, Vyp. III, Vostochnaya literatura, Moscow, pp. 22–129. (In Russian).

Skripkina A. S. (1991), "Antropomorfnyye statuetki v pogrebal'nom obryade sarmatov", in *Arkheologiya Vostochno-Evropeyskoy stepi*, Saratovskiy universitet, Saratov, pp. 126–34. (In Russian).

Stoyanova A. A. (2012), *Detskiye pogrebeniya iz mogil'nika Opushki (po rezul'tatam raskopok 2003–2009 gg.)*, Izdatel'stvo "Dolya", Simferopol'. (In Russian).

Khetagurov K. L. (1961), *Sobraniye sochineniy v pyati tomakh*, Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moscow. (In Russian).

Chugunov K. V. (2011), "Arzhan-2: rekonstruktsiya etapov funktsionirovaniya pogrebal'no-pominal'nogo kompleksa i nekotoryye voprosy yego khronologii", in *Rossiyskiy arkheologicheski yezhegodnik*, No. 1, Izdatel'stvo SPbGU, Saint Petersburg, pp. 262–335. (In Russian).

Shevchenko O. B. (2020), "Metodika issledovaniya zhenskikh pogrebeniy s oruzhiem na primere sarmatskogo mogil'nika Novyy", *Arkheolohiya i davnya istoriya Ukrayiny*, Vyp. 3(36), pp. 367–74. (In Russian).

Yatsenko S. A. (2016), "K izucheniyu planigrafii krupnykh sarmatskikh nekropoley", in *Materialy IX Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii "Problemy sarmatskoy arkheologii i istorii"*, posvyashchennoy 100-letiyu so dnya rozhdeniya Konstantina Fedorovicha Smirnova, Izd-vo OGPU, Orenburg, pp. 311–9. (In Russian).

Yatsenko S. A. (2017), "Planografiya skifskogo mogil'nika Mamay-gora", *Starozhitnosti stepovogo Prichornomor'ya i Krimu*, T. XX, pp. 248–68. (In Russian).

Yatsenko S. A. (2018), "Vozmozhnosti analiza planigrafii malyykh sarmatskikh nekropoley", in *Drevniye nekropoli – pogrebal'no-pominal'naya obryadnost', pogrebal'naya arkhitektura i planirovka nekropoley*, Trudy IIMKRAN, T. 47, IIMKRAN and Gos. Ermitage, Saint Petersburg, pp. 221–31. (In Russian).

Yatsenko S. A. and Vdovchenkov E. V. (2013), "Ogrableniye sarmatskikh kurganov v drevnosti: metody i tseli", *Nizhnevolzhskiy arkheologicheskiy vestnik*, Vol. 13, pp. 78–90. (In Russian).

Baxter J. E. (2005), *The archaeology of Childhood: Children, Gender, and Material Culture*, Alta Mira Press, Walnut Creek.

Lucy S. (2005), "The Archaeology of Age", in Diaz-Andreu M., Lucy S., Babic S. and Edwards D. N., *The Archaeology of Identity: Approaches to Gender, Age, Status, Ethnicity and Religion*, Routledge, New York, pp. 43–66.

Scott E. (1999), *The Archaeology of Infancy and Infant Death*, BAR International Series, Archaeopress, Oxford.

Tarasenko M. O. and Khanutina Z. V. (2021), “Scarab Amulet-Beads from 1st – 2nd Century Children’s Burials at a Necropolis on the Iluraton Plateau, Eastern Crimea”, *Archaeology, Ethnology & Anthropology of Eurasia*, Vol. 49, No. 3, pp. 51–9.

О. Б. Шевченко

**ДИТЯЧІ ПОХОВАННЯ З МОГИЛЬНИКА
НОВИЙ СЕРЕДНЬОСАРМАТСЬКОГО ЧАСУ
(РАННІЙ ПЕРІОД)**

У роботі розглядаються дитячі поховання з могильника Новий середньосарматського часу (ранній період). Завдяки ґрунтовній джерельній базі могильника Новий вдалося дослідити 44 дитячих поховання, які були розділені за віком: до року; раннє дитинство (1–3 роки); перше дитинство (4–7 років); друге дитинство (8–12 років); підлітковий вік (12–16 років). Серед дітей до року (немовлята) спостерігається досить висока смертність, яка переважно була наслідком природного відбору. Немовлят не ховали окремо, а лише з жінками. Особисте поховальне начиння дітям такого віку не надавали. У віці 1–3 років дитяча смертність вже значно зменшується. Дітей цього віку ховали в окремих похованнях, але в курганах були завжди наявні синхронні поховання дорослих. Виховання дітей 4–7 років вже мало яскраве гендерне забарвлення. Саме в цьому віці спостерігаються найвищі показники дитячої смертності. У випадку парного поховання дітей ховали разом із жінками. Проте вперше фіксуємо й поодинокий випадок, коли дитину (імовірно, дівчинку) було поховано разом із чоловіком. Деякі окремі дитячі поховання було пограбовано. Поховальне начиння вже досить різноманітне. Вперше біля дитини фіксується зброя. У віці 8–12 років дітей вже активно залучали до різноманітних господарчих робіт, але дівчаток та хлопчиків чітко розділяли як у побуті, так і в розвагах. Хлопчиків починають активно навчати володіти зброєю. Смертність у цьому віці порівняно невелика, але в дітей зустрічаються важкі травми скелета, які не загоїлися за життя. Поховальне начиння в гендерному сенсі виявилось невиразним. У підлітковому віці хлопчики в правах вже багато в чому були рівні з чоловіками. У єдиному похованні підлітка виявлено повний набір зброї, притаманний дорослим чоловікам. Дівчат активно готували до самостійного ведення господарства в майбутньому подружньому житті. Смертність у цьому віці була невисокою.

Ключові слова: діти, вік, гендер, Подоння, середньосарматський час, статево-вікові особливості, хлопчик, дівчинка, смертність

Стаття надійшла до редакції 02.02.2022